

ТИПИ КОНЦЕПТІВ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Йдеться про основну одиницю сучасної когнітивної лінгвістики – концепт. Звернено увагу на різновиди концептів, їхню класифікацію, особливості організації та структурні ознаки. Зазначено, що при дослідженні концепту з лінгвокультурної точки зору він аналізується як ментальне утворення, як частина концептосфери певної етнічної спільноти, як фрагмент національної картини світу в мовній свідомості носія мови. Лінгвокультурні концепти відносяться до числа одиниць ментальності / менталітету, тобто категорій, через які описується національний (етнічний) характер. Дослідження лінгвокультурного концепту відбувається в декілька етапів. Перший – це аналіз лексичного значення і внутрішньої форми ключового слова, яке репрезентує концепт. На другому етапі проводиться відтворення синонімічного ряду лексеми – репрезентанта концепту. Третій – це опис способів категоризації концепту в національній мовній картині світу. На четвертому етапі визначаються способи концептуалізації як вторинного переосмислення відповідної лексеми, а також дослідження концептуальної метафори чи метонімії. Особливу увагу звернуто на завершальний, п'ятий етап, на якому проводиться аналіз сценаріїв. Сценарій розглядається як подія, що відбувається в просторі, припускає наявність суб'єкта, об'єкта, цілі, умов виникнення, часу і місця дії.

Ключові слова: концепт, структура, лінгвокультурологія, мовна картина світу, вербалізація, репрезентація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз фрагментів картини світу відбувається на основі виділення мовних одиниць, котрі репрезентують концепти. Концепти – це одиниці концептуальної системи в їхньому відношенні до мовного вираження, в них міститься інформація про світ, його актуальний чи віртуальний стан. Концепт – це уявлення про певний фрагмент, яке формується за допомогою загальнонаціональних культурозначимих ознак, котрі доповнюються компонентами індивідуального досвіду й особистого уявлення. Концепт – це національний образ, ускладнений ознаками індивідуального уявлення, який постійно змінюється, доповнюється новим знанням. Тому аналіз власне концептів та їхньої вербалізації вимагає постійної уваги лінгвістів загалом і когнітологів зокрема.

Аналіз досліджень цієї проблеми. На сучасному етапі розвитку когнітивістики значну роль приділено вивченню концептів. Дослідження в когнітивній лінгвістиці концептів та концептосфери загалом актуалізують питання їх рівнів, типологію та структурованість. На матеріалі мовних одиниць розглядаються типи концептів та способи їхнього представлення в функціональному аспекті й за допомогою їхніх ознак. Зокрема, це: теорія концептів (М. М. Полюжин); методика дослідження концептів (А. П. Бабушкін); аналіз структури концептів, вивчення їх у національній свідомості та зіставне дослідження (А. М. Приходько, О. В. Городецька, В. Ф. Старко, Ю. С. Белозьорова та інші).

Мета і завдання статті: дослідження типології концептів, аналіз їхньої репрезентації на основі культурологічних, прагматичних, когнітивних та лінгвокультурологічних індексів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У сучасному мовознавстві виокремлюють різні види концептуальних структур, оскільки неоднорідність дійсності призводить до неоднотипності концептів, що її відображають. Ще С. Аскольдов розмежовував концепти пізнання (загальні, схематичні уявлення) та художні концепти (індивідуальні розмиті уявлення): «Можливості концептів пізнання підкорюються законам логіки, або потребам відповідності реальній дійсності..., а зв'язок елементів художнього концепту спирається на далеку від логіки та реальної прагматики художню асоціативність» [3, 275].

О. Кубрякова розподіляє концепти за лінгвістичним вираженням на прості та складні: *прості концепти* – ті, що репрезентовані одним словом, *складні* – словосполученням або реченням.

²⁵ ♥ Розвод Е., 2015

За походженням диференціюють первинні та вторинні концепти: *первинні* – це вихідні концепти, сутність яких не підлягає аналізу; *вторинні* – концепти, що розвинулись із первинних [10, 90–91].

На думку С. Воркачова, концепт – це «культурно позначений вербалізований смисл» [4, 56]. Дослідник указує на існування метафізичних концептів – ментальних сутностей високого або граничного ступеня абстрактності: *душа, істина, свобода, щастя, любов* [5, 48]. Він виділяє такі типи концептів:

- *концепти-автохтони* – абстраговані від значень своїх конкретних мовних реалізацій;
- *протоконцепти* – «універсальні концепти», «ноєми», ментальні одиниці, що забезпечують еталон порівняння у міжмовному зіставленні та перекладі;
- *потенційні концепти* – ментальні структури, що не мають відповідних лексем для свого вираження.

Наявність лінгвокультурного концепту в індивідуальній та колективній свідомості дає підстави В. Карасику та Г. Слишкіну досліджувати *індивідуальні, групові (соціокультурні), етнокультурні та загальнолюдські концепти* [7, 13].

У контексті культурних концептів Т. Космеда виокремлює *концепти – власні назви*, «...що відображають історію, традиції, ширше – культуру певної країни, народу» [8, 155].

Ураховуючи історичний параметр класифікації, а саме хронологічні межі часових відрізків, а також належність концептів до явищ культури, що традиційно поділяється на світову та національну, Ж. Краснобаєва-Чорна вважає доречним застосовувати терміни *світові концепти* та *національні концепти*. Серед національних дослідниця виділяє: концепти первісної доби, Давнього світу (Китаю, Єгипту), античних держав (Греції, Риму), давніх слов'ян, Середньовіччя, Відродження, Просвітництва, Нового часу [9, 49–50].

У сучасних лінгвістичних дослідженнях виокремлюють також концепти *діалектні* (М. Болдирев, В. Куликов) – одиниці знання про діалектні відмінності у мові; *суперконцепти*, *макроконцепти*, *мікроконцепти*, *базові концепти* (Т. Кильдибекова, Г. Гафарова); *концепти-етимони* (В. Колесов) як зародки смислу; *емоційні концепти* (М. Красавський) та інші.

Виходячи з аналізу типів знання, З. Попова та Й. Стернін пропонують дещо іншу класифікацію, що нею послуговується й Н. Векжинович. Науковці називають такі види концептів: *уявлення / зображення, схема, поняття, фрейм, сценарій / скрипт, гештальт*. Під *уявленням / зображенням* розуміють чуттєво-наочний образ відповідного предмета. *Схема* – це узагальнено-графічний, контурний тип концепту. *Поняття* трактується як концепт, що складається із найзагальніших, суттєвих ознак предмета чи явища і є наслідком їхнього раціонального відображення. *Фрейм* визначають як багатоконпонентний концепт, що розуміється в цілісності його складових частин. *Сценарій* – це фрейм, але розгорнутий у просторі. *Гештальт* потрактовують як комплексну, цілісну функціональну розумову структуру, що впорядковує розмаїття окремих явищ у свідомості [11, 72–74].

Для укладання будь-якої класифікації важливим є «визначення тих різноманітних типологічних описів, які можна створити щодо даного об'єкта та які безпосередньо виходять із природи явища, що його вивчають, відображаючи різні його ракурси» [6, 310]. Тому, узагальнюючи наявні типи концептів, Ю. Смирнова подає складнішу класифікацію, де диференціює їх:

- 1) *за змістом* (за З. Поповою та Й. Стерніним): уявлення, схема, фрейм, сценарій, конструкт, інсайт, гештальт;
- 2) *за мовним оформленням* (за Ю. Степановим): рамкові концепти, концепти зі щільним ядром, концепти дії;
- 3) *за ступенем інтеграції семантичних структур* (згідно із Т. Кильдибековою та Г. Гафаровою): супер-, мікро-, макроконцепти, базові концепти;
- 4) *за роллю концепту в структуруванні мовного значення*: класифікатори, інтегрувальні концепти, концепти усунення [12, 24].

Класифікаційна схема концептів, що її пропонує Ж. Краснобаєва-Чорна, містить три основні складові:

1) за історико-культурологічним параметром розподіляються на світові та національні;
2) за ціннісно-соціологічним параметром: а) матеріальні; б) духовні (пізнавальні, інтелектуальні, моральні, філософські, правові, релігійні); в) політичні, екологічні, економічні;
3) за когнітологічним параметром: а) генетичний параметр: первинний, вторинний; б) структурний параметр: простий, складний; мікро-, макроконцепт; в) семантичний параметр: концепт-мінімум, концепт-максимум, енциклопедичний додаток. На думку Ж. Краснобаєвої-Чорної, можливі також додаткові класифікації: за соціолінгвістичним параметром: етнокультурний, соціокультурний, індивідуально-культурний; за лінгвокультурологічним: рамковий або зі щільним ядром; за гносеологічним: повсякденний або науковий; за естетичним параметром: науковий або художній [9, 49–50].

У нашому дослідженні розглядаємо концепт SUN, котрий є вербалізованим первинним лінгвокультурним концептом. Зазначимо, що лінгвокультурні концепти класифікуються за різними ознаками. В. Карасик та Г. Слишкін стверджують, що до найважливіших характеристик лінгвокультурних концептів належать: 1) комплексність побутування; 2) ментальна природа; 3) цінність; 4) умовність і розмитість; 5) змінність; 6) обмеженість свідомістю носія; 7) трикомпонентність; 8) багатовимірність; 9) поліаспектність; 10) методологічна відкритість [2, 12–13].

«Концепт» у лінгвокультурологічних текстах – це вербалізований культурний сенс, і він «за замовчуванням» є лінгвокультурним концептом (лінгвоконцептом) – семантичною одиницею «мови» культури, план вираження якої представляє двосторонній мовний знак, лінійна протяжність якого нічим не обмежена. Визначальним у розумінні лінгвоконцепту виступає уявлення про культуру як про «символічний Всесвіт», конкретні прояви якого в певному «інтервалі абстракції» (у зіставленні з іно-культурою) обов'язково є етноспецифічними. Саме через це провідною відмітною ознакою лінгвоконцепту є його етнокультурна маркованість. Увага до мовного, знакового «тіла» концепту і відрізняє його лінгвокультурологічне розуміння від усіх інших [2, 12].

Концепт синтезує лінгвоментальне утворення, яке методологічно утворилось на заміну уявленню (образу), поняттю та значенню і включило їх у себе в скороченому, конденсованому вигляді. Зазначимо, що лінгвокультурна концептологія виділилася з лінгвокультурології в ході переакцентуації й модифікації компонентів у складі наміченої Е. Бенвеністом тріади «мова, культура, людська особистість», у якій «людська особистість» прирівнюється до свідомості, точніше сукупності, що утворюють його «згустки сенсу», – концептів.

Лінгвокультурні концепти відносяться до числа одиниць ментальності / менталітету, тобто категорій, через які описується національний (етнічний) характер. Якщо ментальність – спосіб бачення світу загалом, то менталітет – це набір специфічних когнітивних, емотивних і поведінкових стереотипів нації [2, 13].

Дослідження лінгвокультурного концепту відбувається в декілька етапів. Перший – це аналіз лексичного значення і внутрішньої форми ключового слова, котре репрезентує концепт. Другий етап передбачає виявлення синонімічного ряду лексеми – репрезентанта концепту. На третьому відбувається опис способів категоризації концепту в мовній картині світу. Четвертий етап – це визначення способів концептуалізації як вторинного переосмислення відповідної лексеми, дослідження концептуальної метафори чи метонімії. П'ятий етап – дослідження сценаріїв. Сценарій – це подія, що відбувається в просторі, припускає наявність суб'єкта, об'єкта, цілі, умов виникнення, часу і місця дії [2, 15–16].

Опишемо етапи дослідження та аналізу засобів вербалізації концепту SUN в англійській мові. На першому етапі визначено ключову лексему, яка представляє концепт SUN, – *the large bright object in the sky that gives us light and heat, and around which the Earth moves* [15, 1550] – та зазначено домінантні елементи цієї лексеми: *the large bright object in the sky that gives us light*

and heat (вторинними є – *around which the Earth moves*). В словнику «An Etymological Dictionary of Modern English» знаходимо таке пояснення лексеми SUN: **Sun**. AS. *sunne*. Com. Teut.; cf. Du. *zon*, Ger. *sonne*, ON. *sunna*, Goth, *sunno*; ult. cogn. with L., Sanskrit *svar*, to shine. *Sunrise, sunset* prob. contain an orig. subjunctive, as in *ere the sun rise* (v. i.). *Sunstroke* is for earlier *stroke of the sun*, rendering F. *coup de soleil* [17, 1446].

Цікавими є результати дослідження граматичних ознак іменника SUN, зокрема гендерних характеристик. В етимологічному словнику зазначено, що до XVI століття іменник був жіночого роду, а потім став чоловічого, тоді як на сучасному етапі розвитку мови, подібно до інших неживих предметів, належить до іменників середнього роду.

Другий етап – синонімічний ряд лексеми – репрезентанта концепту SUN, виявлений шляхом аналізу словникових дефініцій: *star, sunshine, sunlight, daylight, light, warmth, beams, rays* [15, 1550].

Третій етап – проведення асоціативного експерименту, як спосіб категоризації концепту SUN у мовній картині світу англійців. Асоціативний експеримент передбачає дотримання чітких критеріїв щодо демографічного відбору інформантів, матеріалу дослідження та опрацювання одержаних результатів з метою їхньої верифікації. Асоціативний експеримент уможливорює дослідження універсальних та національно-культурних складових наповнення лінгвокультурних концептів, особливості їхнього функціонування в англійській культурних просторах. Дані проведеного асоціативного експерименту підтверджують наше передбачення про присутність яскраво вираженого лінгвокультурного аспекту і вказують на те, що переважно зустрічаються позитивні асоціації (більше 80 %). Це дозволяє стверджувати про позитивну оцінку SUN носіями англійської мови. Наприклад, вдалі справи асоціюються зі сходом сонця (*one's sun is rising*), а невдачі – із заходом (*one's sun is setting*) [1, 903].

Четвертий етап – дослідження концептуальної метафори. Такий об'єкт природи, як сонце, постає перед нами у вигляді живої істоти, яка має частини тіла й характеризується з точки зору наявності почуттів, хоча вони, зазвичай, притаманні лише людині: *...the golden hands of the sun stroked him warmly* [13, 263]; *...he approved of the sun which said nothing but lay there* [13, 47]; *...the afternoon sun emptied down invisible arrows* [14, 61].

П'ятий етап у нашій розвідці, тобто дослідження сценаріїв, пов'язуємо із певними подіями, які відбуваються в просторі за участі конкретних суб'єктів, мають ціль, умови виникнення та час. Наприклад: *When the sun sets, the moon rises; when the moon sets, the sun rises* [16, 176], де суб'єктом виступають СОНЦЕ та МІСЯЦЬ, що по черзі змінюють одне одного заради світла і продовження життя.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, ми проаналізували основні типології концептів у сучасному мовознавстві. Основну увагу було приділено аналізу досліджуваного концепту SUN із лінгвокультурної точки зору. Планується зібрати та проаналізувати приклади шляхом вибірки з корпусів англійської мови для наповнення лінгвокультурного концепту SUN.

Джерела та література

1. Англо-український фразеологічний словник / уклад. К. Т. Баранцев. – 2-ге вид., випр. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2005. – 1056 с.
2. Антология концептов / под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – М. : Гнозис, 2007. – 512 с.
3. Аскольдов С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста : [антология] / [под общ. ред. В. Нерознака]. – М. : Academia, 1997. – С. 267–279.
4. Воркачев С. Г. «Две доли» – две концепции счастья / С. Г. Воркачев // Языковая личность: проблемы креативной семантики (к 70-летию проф. И. В. Сентенберг) : сб. науч. тр. / Волгоград. гос. пед. ун-т. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 52–61.
5. Воркачев С. Г. Концепт счастья: понятийный и образный компоненты / С. Г. Воркачев // Изв. РАН. Сер. лит. и яз. – 2001. – Т. 60, № 6. – С. 47–58.
6. Гак В. Г. Языковые преобразования / В. Г. Гак. – М. : Шк. «Языки рус. культуры», 1998. – 768 с.

7. Карасик В. И. Базовые характеристики лингвокультурных концептов / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Антология концептов : в 5 т. – М. : Генеза, 2007. – Т. 1–2. – С. 12–13.
8. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т. Космеда. – Л. : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 350 с.
9. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Класифікаційні параметри концепту ЖИТТЯ / Ж. В. Краснобаєва-Чорна // Лінгвістичні студії : [зб. наук. пр. / уклад. А. Загнітко]. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – Вип. 15. – С. 48–54.
10. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина ; [под общ. ред. Е. С. Кубряковой]. – М. : Филол. фак. МГУ им. М. В. Ломоносова, 1996. – 248 с.
11. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 191 с.
12. Смирнова Ю. П. Средства активации суперконцепта «двигаться» в английских текстах и их переводах : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Юлия Павловна Смирнова ; Башкир. гос. ун-т. – Уфа : [б. и.], 2001. – 133 с.
13. Golding W. *Darkness Visible* / W. Golding. – London–Boston : Faber and Faber, 1983. – 265 p.
14. Golding W. *Lord of the Flies* / W. Golding. – NY. : A Perigee Book, 2001. – 208 p.
15. Longman Exams Dictionary / [director Della Summers]. – New ed. – Harlow, Essex : Pearson Longman, 2006. – 1834 p.
16. The Penguin Dictionary of proverbs / ed. by Rosalind Fergusson. – NY. : Penguin books USA Inc., 1983 – 331 p.
17. Weekley E. *Etymological Dictionary of Modern English* : in 2 vol. Vol. 2 : L–Z / Ernest Weekley. – London : Dover Publications, 1967. – 846 p.

References

1. Barantsev, K., ed. 2005. *Anhlo-Ukrainskyi Frazеолоhichnyi Slovnyk*. Kyiv: Znannia.
2. Karasik, Vladimir, and Sternin, Iosif, eds. 2007. *Antologіia Kontseptov*. Moskva: Gnozis.
3. Askoldov, S. 1997. “Kontsept i Slovo”. In *Russkaia Slovesnost. Ot Teorii Slovesnosti k Strurture Teksta*, edited by V. Neroznak, 267–279. Moskva: Academia.
4. Vorkachiov, Sergei. 2000. “«Dve Doli» – dve Kontseptsyi Schastia”. *Yazykovaia Lichnost: Problemy Kreativnoi Semantiki (k 70-letіiu Profressora I. V. Sentenberg)*, 52–61. Volgograd: Peremena.
5. Vorkachiov, Sergei. 2001. “Kontsept Schastia: Poniatiinyi i Obraznyi Komponenty”. *Izvestiia RAN. Serіia Literatury i Yazyka* 60 (6): 47–58.
6. Gak, Vladimir. 1998. *Yazykovyie Preobrazovaniia*. Moskva: Shkola “Yazyki Russkoі Kultury”.
7. Karasik, Vladimir, and Slyshkin, Gennadii. 2007. “Bazovyie Kharakteristiki Lingvokulturnykh Kontseptov”. *Antologіia Kontseptov v 5 Tomakh*, 1–2: 12–13. Moskva: Geneza.
8. Kosmeda, Tetiana. 2000. *Aksiolohichni Aspekty Prahmalinhvistyky: Formuvannia i Rozvytok Katehorii Otsinky*. Lviv: Lvivskyi Natsionalnyi Universytet Imeni I. Franka.
9. Krasnobaieva-Chorna, Zhanna. 2007. “Klasyfikatsiini Parametry Kontseptu Zhyttia”. In *Linhvistychni Studii*, edited by A. Zahnitko, 15: 48–54. Donetsk: DonNU.
10. Kubriakova, Yelena, et al. 1996. *Kratkii Slovar Kognitivnykh Terminov*. Moskva: Filologicheskii Fakultet MGU Imeni M. V. Lomonosova.
11. Popova, Zinaida, and and Sternin, Iosif. 2001. *Ocherki po Kognitivnoi Lingvistike*. Voronezh: Istoki.
12. Smirnova, Yuliia. 2001. “Sredstva Aktivatsyi Superkontsenta «Dvigatsia» v Angliiskikh Tekstakh i Ikh Perevodakh”. PhD diss., Bashkirskii Gosudarstvennyi Universitet.
13. Golding, William. 1983. *Darkness Visible*. London–Boston: Faber and Faber.
14. Golding, William. 2001. *Lord of the Flies*. New York: A Perigee Book.
15. Summers, Della, ed. 2006. *Longman Exams Dictionary*. Harlow, Essex : Pearson Longman.
16. Fergusson, Rosalind, ed. *The Penguin Dictionary of Proverbs* New York: Penguin books USA Inc.
17. Weekley, Ernest. 1967. *Etymological Dictionary of Modern English in 2 vol. Volume 2: L–Z*. London: Dover Publications.

Розвод Элина. Типы концептов и их классификация в современном языкознании. Речь идет об основной единице современной когнитивной лингвистики – концепте. Обращено внимание на разновидности концептов, их классификацию, особенности организации и структурные признаки. Отмечено, что при исследовании концепта с лингвокультурной точки зрения он анализируется как ментальное образование, как часть концептосферы определенного этнического сообщества, как фрагмент национальной картины мира в сознании носителя языка. Лингвокультурные концепты относятся к числу единиц ментальности / менталитета, то есть к категориям, через которые производится описание национального (этнического) характера. Исследование лингвокультурного концепта происходит в несколько этапов. Первый – это анализ лексического значения и внутренней формы слова, которая представляет концепт. На втором этапе проводится воспроизведение синонимического ряда лексемы – репрезентанта концепта. Третий – это описание способов категоризации концепта в национальной языковой

картине мира. На четвертом этапе определяются способы концептуализации как вторичного переосмысления соответствующей лексемы, а также исследования концептуальной метафоры или метонимии. Особое внимание обращено на завершающий, пятый этап, на котором проводится исследование сценариев. Сценарий рассматривается как событие, происходящее в пространстве, предполагает наличие субъекта, объекта, цели, условий возникновения, времени и места действия.

Ключевые слова: концепт, лингвокультурология, языковая картина мира, вербализация, репрезентация.

Rozvod Elina. Types of the Concepts and its Classification in Modern Linguistics. This article deals with the basic unit of the modern cognitive linguistics – the concept. A special attention has been paid to the variety of concepts, their classifications, ways of organizing them, and structural features. It is noted that while studying the concept from the linguocultural point of view, it is analyzed as a mental formation, as a part of the conceptsphere of a certain ethnic community, as a fragment of the national linguistic map of the world that belongs to the worldview of the native speakers. Linguocultural concepts belong to the units of mentality, to the categories with the help of which a national character is described. The investigation of the linguocultural concept is carried out in several stages. The first stage is the analysis of the lexical meaning and inner form of the key word, which represents the concept. At the second stage the synonyms of the main lexeme are reproduced – the representatives of the concept. The third stage is the description of the methods of the categorization of the concept in the national linguistic map of the world. At the fourth stage, ways of conceptualizing conducted by the reconsideration of the appropriate lexeme are identified, and the study of the conceptual metaphor or metonymy is done. A special attention has been paid to the final, fifth stage at which a scenarios' research is carried out. A scenario is viewed as an event that takes place in space, implies the existence of a subject, object, objectives, time and place of an action.

Key words: concept, linguoculture, linguistic map of the world, verbalization, representation.